

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

7.1. A reformkor

K A reformkor fő kérdései; Széchenyi és Kossuth reformprogramja

E A nemzeti eszme a reformkorban. A rendi országgyűlés és a megyerendszer működése

A rendi országgyűlés és a vármegyék (5.4. fejezetben A rendi állam működése címszó alatt)

A reformkor fő kérdései

- **Reformkornak** a magyar történelem **1830** és **1848** közti korszakát nevezzük, amikor a **rendi** társadalom- és államszervezet **polgári átalakítására** tettek kísérletet.
- A **reformkori** politikusok zöme meg akarta szüntetni a **jobbágyrendszert**:
 - A **robot** gazdaságtalan volt, mivel a **jobbágy** nem volt érdekelt a munkában.
 - A **jobbágyrendszer** ellenkezett a **liberalizmus** (jogegyenlőség) és a **nacionalizmus** (nemzeti egység) elveivel.
 - A **reformok** sikeréhez alapvető volt a **jobbágyság** támogató hozzáállása: ezt nevezték **érdekegyesítésnek**. A megoldást sürgette a koleralázadás elrettentő példája.
 - Az **1832–36-os országgyűlés** ezért elfogadta az **önkéntes örökváltság** javaslatát: a **jobbágy** pénzzel megválthatja magát, szabad lesz és telke saját tulajdonába kerül. A javaslatot V. Ferdinánd elutasította.
 - Az 1839–40-es **országgyűlésen** már törvényerőre emelkedett, de a **jobbágyoknak** csak 1%-a volt képes megváltani magát.
 - **Kossuth** ekkor már a **kötelező örökváltságot** javasolta (a **jobbágy** kötelezően szabad lesz és telke tulajdonosává válik), mégpedig úgy, hogy a megváltási összeget az állam fizesse. Emellett szorgalmazta a **közteherviselést** is (a **nemesi** adómentesség megszüntetését).
- A **nemzetteremtés** másik eszköze a magyar nyelv szerepének növelése volt:
 - **II. József** nyelvrendeletének visszavonása óta több magyar kulturális intézmény jött létre, és egyre több területen alkalmazták a magyar nyelvet.
 - **1844-ben** a magyar **államnyelv** lett: az **országgyűlés**, a kormányiszékek és a **vármegyék**, valamint a közép- és felsőoktatás magyarul működött.

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

- A gazdasági elmaradottság felszámolására is számos javaslat született:
 - **Széchenyi** javasolta, hogy a magyar nemesség hitelképességének érdekében el kell törölni az **ősiséget**, és a földet szabad adásvétel tárgyává kell tenni.
 - A magyar áruk piacra juttatása érdekében fejleszteni kell az infrastruktúrát (vasút, hajózás, **fiumei** kikötő).
 - Vitatott volt viszont, hogy a szabad kereskedelem (**Széchenyi**), vagy pedig a **védődvámok** (**Kossuth**) lennének-e a megfelelőbbek.
- A **rendi alkotmány polgárivá** alakítása csak a korszak végén merült fel:
 - Ehhez szükséges lett volna a jogegyenlőség, azaz a **jobbágyszabadítás**.
 - A **nemesi** kiváltságok eltörlése (a **közteherviselés**).
 - A **népképviselet** megteremtése: a nem **nemesek** is kapjanak **választójogot**.
 - A végrehajtást (**kormányt**) pedig **felelőssé** kell tenni.

Széchenyi programja

- **Széchenyi István** volt a **reformkor** elindítója, a korszak politikusai az ő nézeteit vették át, gondolták tovább vagy vitatták.
- A problémákat és megoldási javaslatait először a „**Hitel**” című művében foglalta össze (1830):
 - A gazdaság fejlesztéséhez befektethető **tőkére**, saját megtakarítás híján **hitelre** van szükség. A **nemesi** föld azonban az **ősiség** törvénye miatt nem eladható, ezért nem szolgálhat **hitel** fedezetéül. Ezt meg kell szüntetni és engedni kell, hogy bárki birtokolhasson földet.
 - A **robot** gazdaságtalan, fel kell váltani bérmunkával (ehhez azonban a **majorságban befektetésre** – állatokra, szerszámokra – van szükség).
 - A **nemesi** adómentesség erkölcstelen, ezért el kell törölni.
- A „Világ” című könyvben reagált az őt ért kritikákra, majd a „Stádium”-ban összegezte elképzeléseit:
 - A **hitelezés** fellendítéséhez el kell törölni az **ősiséget** és a király háramlási jogát (az örökös nélküli nemesek birtoka a királyra száll). Ahhoz, hogy növekedjen a föld iránti kereslet, így annak ára is, szükséges a szabad földtulajdon bevezetése (eddig csak nemesek birtokolhattak földet).
 - A nem nemesi földbirtokosok jogbiztonságához meg kell teremteni a jogegyenlőséget, az egyenlő igazságszolgáltatást és a **közteherviselést** (eltörölni a nemesi adómentességet).
 - A mezőgazdasági termékek piacra jutása érdekében ki kell építeni az infrastruktúrát (utak, hajózható folyók stb.). A gazdaság általános fejlődése céljából pedig meg kell teremteni a **szabad versenyt** (**céhek, monopóliumok** eltörlésével).
 - Végül be kell vezetni a magyar **államnyelvet**, modernizálni a közigazgatást és megteremteni a politikai nyilvánosságot.
- **Széchenyi** gyakorlati alkotásokkal is nevet szerzett:
 - Felajánlásából született meg a Magyar Tudományos Akadémia.

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

- Kezdeményezője volt a Lánchíd építésének és a vasútépítésnek.
- Szabályoztatta a **Vaskaput**, és javasolta a Tisza szabályozását.
- Megindította a gőzhajózást a Dunán és a Balatonon.
- **Bankokat**, gyárakat alapított, új technológiákat honosított meg (pl. gőzmalom, selyemgyártás).
- A társasági élet fellendítésére meghonosította a lóversenyt, és létrehozta a Kaszinót.

Kossuth programja

- **Kossuth Lajos Széchenyire** hivatkozott, de valójában erősen hatott rá **Wesselényi Miklós Széchenyiéinél** radikálisabb programja:
 - A cél a **polgári, alkotmányos** állam létrehozása.
 - Ehhez sürgős **jobbágyfelszabadításra** van szükség.
- Az **önkéntes örökváltás** kudarcát látva a **kötelező örökváltást** követelte, **állami** megváltással, valamint **közteherviseléssel**.
- Kezdetben elfogadta **Széchenyi** elképzelését a **szabad versenyről**, de aztán inkább a **védővámokat** támogatta:
 - Mivel ezt a király elutasította, létrehozta a Védegyletet (**1844**): a tagok vállalták, hogy csak magyar termékek vásárlásával ösztönzik a hazai ipari termelést.
 - **Kossuth** teremtette meg a politikai nyilvánosságot, illetve szervezte meg a reformerőket:
 - Az **1832–36-os országgyűlésről** kézzel írt levelekben tudósított (Országgyűlési Tudósítások). Ezért be is börtönözték a cenzúra megsértésének ürügyén.
 - Szabadulása után szerkesztője lett a Pesti Hírlapnak, amit a **reformok** szócsövénévé tett. **Metternich** nyomására eltávolították.
 - A Védegylet gazdasági jelentősége csekély volt, de országos szervezetté válva az ellenzék fóruma lett.
 - 1847-ben részt vett az Ellenzéki Kör megalakításában.

Széchenyi és Kossuth vitája

- **Széchenyi** és **Kossuth** célja azonos volt: a **rendi** helyett **polgári** társadalmat és **államot** szerettek volna, fejlődő gazdasággal. Az eltérések a sorrendben, a tempóban és a módszerekben voltak.
 - **Széchenyi** az uralkodót és a **főnemességet** akarta megnyerni a **reformok** ügyének, **Kossuth** viszont a **köznemességre** támaszkodott, illetve a **polgárság** és a parasztság tömegtámogatására is számított.
 - **Széchenyi** a kormányszékeken (**Helytartótanács**) és az **országgyűlésen** keresztül akarta megvalósítani **reformjait**. **Kossuth** az **országgyűlés**, a **vármegye** és a politikai nyilvánosság fórumait is használta.
 - **Széchenyi** először a gazdasági **reformokat** akarta bevezetni, amik aztán a társadalmat is átalakították volna, de a politikai intézményekhez csak óvatosan nyúlt

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

volna. **Kossuth** először politikai **reformokat** akart, ezek segítségével vélte megvalósíthatónak a társadalmi és gazdasági átalakulást.

- **Széchenyi** elképzelése az óvatos **reformok** sorozata volt, míg **Kossuth** egyszerre változtatott volna meg mindent. Radikálisabb volt **Széchenyinél** a nyelvkérdésben is: azonnali magyarosításra törekedett.
- **Széchenyi** kerülte a konfliktust az uralkodóval, és Magyarország jövőjét Ausztriával együtt képzelte el. **Kossuth** vállalta a konfliktust is, habár kezdetben nem törekedett függetlenségre.
- **Széchenyi** ellenezte **Kossuth** radikális javaslatait:
 - Attól tartott, hogy ez vagy **forradalomhoz** vezet, vagy az **udvar** leállítja a **reformokat**.
 - De elszigetelődött, az ellenzék vezetője ekkor már egyértelműen **Kossuth** lett.

A politikai irányzatok

- A **reformok** híveit **liberális ellenzéknek** nevezzük:
 - Vezetőjük **Kossuth Lajos**, valamint **Batthyány Lajos** és **Deák Ferenc** voltak. (Az **1832–36-os országgyűlésen** még **Kölcsey Ferenc** javasolta az **örökváltságot**, de ő később visszavonult.)
 - Programjuk az **érdekegyesítés** volt: a **jobbágyfelszabadítás kötelező örökváltsággal**, ezzel a **nemzetteremtés**.
 - 1847-ben párttá alakultak, létrejött az Ellenzéki Kör. Az Ellenzéki Nyilatkozatban összegezték programjukat: **közteherviselés**, **kötelező örökváltság**, jogegyenlőség, **népképviselés**, szabad földtulajdon, **alkotmányosság** Magyarországnak és Ausztriának is.
- Az ellenzék egy szűk, de nagyon képzett csoportját alkották a **centralisták**:
 - Vezetőjük **Eötvös József** és Trefort Ágoston voltak, **Kossuth** menesztése után az ő kezükbe került a Pesti Hírlap.
 - Elképzelésük francia mintára az erősen központosított, **polgári állam** volt, míg a **liberálisok** zöme angol mintára az erős **önkormányzatokat** támogatta. (Vitájuk a **vármegyék** kapcsán bontakozott ki.)
 - Nem alakítottak önálló **pártot**, **Kossuthot** támogatták.
- A **konzervatívok** (kezdetben: fontolva haladók) óvtak a **reformok** meggondolatlan következményeitől:
 - Vezetőjük Desseffy Aurél volt. Véleménye szerint a meggondolatlan **reformígéret**ek okoznak **forradalmi** hangulatot, amit aztán az ígérgetők sem képesek már féken tartani.
 - Támogatták az **önkéntes örökváltságot**, de a **kötelezőre** nem láttak fedezetet. Támogatták a magyar **államnyelvet** is.
 - 1846-ban hozták létre a Konzervatív Pártot, mely a lassú **reformok**, a birodalmi egység fenntartása és az uralkodóval való együttműködés talaján állt.
- Az 1840-es években jött létre a Fialat Magyarország elnevezésű csoport:

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

- Tagjai fiatal értelmiségiek, művészek voltak: **Petőfi Sándor**, Jókai Mór, Vasvári Pál stb.
- **Jobbágyszabadítást** a **nemesség** kárpótlása nélkül, általános **választójogot** és azonnali magyarosítást követeltek.
- **Országgyűlési** képviselőjük nem volt, de **Kossuthal** kapcsolatot tartottak.

A magyar nemzettudat átalakulása

- A **reformkorban** született meg a modern, **polgári nemzettudat** a **középkor** óta létező **nemesi** nemzettudatból (hungarustudat).
 - A **nemesi nemzetet** a közös kiváltságok és a közös történelmi tudat tartotta össze.
 - A jogkiterjesztéssel (**jobbágyszabadítással**) a parasztságot is be lehetett emelni a magyar **nemzetbe**.
 - A **nemesi** történelmi tudat továbbélt, de kiegészült a magyar nyelv és kultúra elsődlegességével.
 - Ennek kapcsán kezdődtek meg az **őstörténeti** kutatások, pl. Kőrösi Csoma Sándor keleti útja.
- A nemzettudat összekapcsolódása az anyanyelvi kultúrával azért vált problémává, mert Magyarország lakosságának több mint a fele nem magyar anyanyelvű volt.
 - Mivel a kiváltságos csoportok (főleg a **nemesség**) alapvetően magyarnak vallották magukat, a más nyelvű kisebbségek **nemzetté** válása időben később kezdődött.
 - Az ellentét feloldására született a politikai **nemzet** és a nemzetiség fogalompárja.
 - A politikai **nemzetet** történelmi és jogi képződménynek tartották, melynek legfőbb jellegzetessége az államalkotás. Ezért Magyarország összes lakója a magyar politikai **nemzet** tagja.
 - A nem magyar nyelvű közösségek saját állam és történelmi múlt híján csak nemzetiségeknek számítottak. Ezért nyelvi-kulturális jogokra igen, de pl. területi **autonómiára** nem tarthattak igényt a magyar felfogás szerint. (Kivételt jelentettek a horvátok: **Horvátország rendi** öngazgatással rendelkező társország volt.)
- A **reformkorban** a magyar politikai elit abban reménykedett, hogy a jogkiterjesztéssel a **nemzetbe** beemelt más nyelvű kisebbségek nemcsak politikai értelemben, hanem hosszú távon nyelviileg is magyarrá válnak.
 - Az **asszimiláció** eszköze az **egyházi** és az oktatási nyelv magyarosítása volt.
 - A **rendi** államhatalom gyengesége miatt az **asszimiláció** nagyon korlátozott maradt, csak a **nemesség** és a polgárság magyarosodott.
- A korszak uralkodó stílusa, a romantika szorosan összefonódott a **nemzeti** eszmével, a **nacionalizmussal**. A művészek magukat a **nemzet** képviselőinek, „prófétáinak” tartották.
 - A képzőművészetben, a zenében és az irodalomban egyre gyakrabban kerültek elő történelmi, illetve népi témák.

7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)

- Megszülettek a magyar **nemzet** emblemikus művei, mint **Kölcsy Ferenc** „Himnusz”-a, és Vörösmarty Mihály „Szózat”-a.
- Kialakult a **nemzeti** kultúra intézményrendszere. Megalakult **Széchenyi** jóvoltából a Magyar Tudományos Akadémia, illetve az irodalmi élet szervezője, a Kisfaludy Társaság.
- Kiemelt jelentősége volt a magyar nyelv ügyének:
 - Befejeződött a nyelvújítás, **Kazinczy Ferenc** tevékenysége nyomán megszületett a modern magyar irodalmi nyelv.
 - Fejlődött az oktatásügy is: magyar nyelvű gimnáziumok alakultak, és a **pesti egyetem** is magyar nyelvűvé vált.

Nemzeti ébredés a kisebbségek körében

- A nem magyar nyelvű kisebbségek **nemzetté** válása a magyarhoz képest némileg később, részben éppen annak hatására indult meg.
 - Előzményének és egyben eszközének itt is a nyelv művelés, a saját irodalmi nyelv létrehozása tekinthető.
 - Ezzel párhuzamosan megkezdődött a történelmi múlt feltárása, illetve a saját történelemszemlélet megteremtése. (A Magyar Királyság közös történelmének eseményeit és folyamatait ettől kezdve az egyes nyelvi-**nemzeti** közösségek sokszor gyökeresen ellentétes módon értelmezik.)
 - Saját kiváltságos rétegek híján a **nemzetté** válást alapvetően **egyházi** értelmiségiek vezették.
 - Az eredeti követelés a magyar nyelv előretörésével szemben a saját anyanyelv használatának joga volt, de hamar megjelent a saját politikai szervezet, a területi **autonómia** követelése is.
 - Ezek a törekvések szembefordították a kisebbségek vezetőit a magyar **liberális nemességgel**, ezért a **bécsi** udvarban kerestek támogatást.
- A horvátok kivételt képeztek a kisebbségek között: saját politikai szervezettel és **nemességgel** is rendelkeztek, így a magyar politikai elit is elismerte a horvát **nemzet** létét.
- A többi kisebbség a **nemzetté** válás során kezdetben szimbolikus, majd később politikai konfliktusba keveredett a magyarokkal.
 - A szerb értelmiségiek az **ókori** illírektől való származás hangsúlyozásával és a horvátokkal közös irodalmi nyelv megteremtésével közös délszláv identitás megteremtésén munkálkodtak (illírizmus).
 - A román értelmiségiek a dákoktól és **rómiaiaktól** való származáselmélettel történelmi jogot formáltak **Erdélyre**, a nyelvújítás során pedig latin szavakkal helyettesítették a román nyelv szláv szókincsét.
 - A szlovák értelmiségiek a cseh nyelvhez közelálló irodalmi nyelvet hoztak létre, és a Nagymorva Birodalomban vélték megtalálni a közös, a magyarokénál ősbibb és dicsőbb múltat.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
1. Az ókor és kultúrája	6
1.1. Poliszok az ókori Hellaszban	6
1.2. Társadalmi és politikai küzdelmek az ókori Rómában	8
1.3. Az európai kultúra alapjai	11
2. A középkor	21
2.1. Nyugat-Európa a kora középkorban	21
2.2. A középkori egyház	25
2.3. Az érett középkor Nyugat- és Közép-Európában	30
2.4. Az iszlám vallás és az Oszmán Birodalom	35
2.5. A középkor kultúrája	38
3. A középkori magyar állam megteremtése és virágkora	42
3.1. A magyar nép története az államalapításig	42
3.2. Az államalapítás és az Árpád-házi uralkodók kora	46
3.3. Az Anjouk és Luxemburgi Zsigmond kora	53
3.4. A Hunyadiak	59
4. Szellemi, társadalmi és politikai változások a kora újkorban (1492–1789)	62
4.1. A nagy földrajzi felfedezések és következményeik	62
4.2. Reformáció és katolikus megújulás	67
4.3. Alkotmányosság és abszolutizmus a 17-18. században	71
4.4. A felvilágosodás kora	73
4.5. Nagyhatalmi konfliktusok a 17–18. században	78
5. Magyarország a kora újkorban (1490–1790)	82
5.1. Az ország három részre szakadása és az országrészek berendezkedése	82
5.2. Az Erdélyi Fejedelemség virágkora	88
5.3. A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc	91
5.4. Magyarország a 18. századi Habsburg Birodalomban	97
5.5. Művelődés, egyházak, iskolák	103

6. A polgári átalakulás, a nemzetállamok és az imperializmus kora (1789–1914)	105
6.1. A francia forradalom eszméi és a napóleoni háborúk	105
6.2. A 19. század eszméi és a nemzetállami törekvések Európában	111
6.3. Gyarmati függés és harc a világ újrafelosztásáért	118
6.4. Az ipari forradalom hullámai és hatása	123
7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)	130
7.1. A reformkor	130
7.2. Forradalom és szabadságharc	136
7.3. A kiegyezés és a dualizmus	142
7.4. Társadalmi és gazdasági változások a dualizmus korában	147
8. A világháborúk kora (1914–1945)	153
8.1. Az első világháború és következménye	153
8.2. Gazdaság, társadalom és életmód	159
8.3. A fasizmus és a nemzetiszocializmus	163
8.4. A kommunista diktatúra	169
8.5. A második világháború	173
9. Magyarország a világháborúk korában (1914–1945)	180
9.1. Az első világháború és következményei Magyarországon	180
9.2. A Horthy-korszak	185
9.3. Művelődési viszonyok és társadalom	191
9.4. Magyarország a második világháborúban	195
10. A jelenkor (1945-től napjainkig)	201
10.1. A kétpólusú világ kialakulása	201
10.2. A „harmadik világ”	208
10.3. A kétpólusú világrend megszűnése	211
10.4. Az európai integráció	215
10.5. A globális világ sajátosságai	219
11. Magyarország 1945-től a rendszerváltozásig	224
11.1. A kommunista diktatúra kiépítése és a Rákosi-korszak	224
11.2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc	229
11.3. A Kádár-korszak	232

11.4. A rendszerváltás és a piacgazdaságra való áttérés	237
11.5. Demográfiai folyamatok és a határon túli magyarság	241
12. Társadalmi, állampolgári, pénzügyi és munkavállalói ismeretek	245
12.1. Társadalmi tagozódás és felelősségvállalás	245
12.2. Az aktív és felelős állampolgárság alapjai	250
12.3. Alapvető pénzügyi és gazdasági fogalmak, folyamatok. A munkaviszonyhoz kapcsolódó ismeretek.	254
Függelék	261
Az általános iskolai és a gimnáziumi kerettantervekben szereplő, az emelt szintű érettségi számon kérhető lexika	261
Térképmelléklet	272
Tartalomjegyzék	284